

Ergenlikte Akran Etkisi

Bu çalışma Sn. Doç. Dr. Neslihan Güney Karaman ile 20.10.2021 tarihinde UNFPA Türkiye ve TAP Vakfı işbirliği ile düzenlenen Ergen Gelişimi Sohbetleri toplantısından derlenmiştir.

Sosyalleşmede ön ergenlik; gencin sosyalleşmesi ilk olarak ailede başlar. Okul başladığı andan itibaren artık ailenin yerini akran alır. Ergenin çocukluk döneminde başlayan sosyalleşme, ergenlik döneminde ailenin dışına taşarak okul çevresi ve dolayısıyla arkadaş grupları ekseninde hızla devam eder. Burada ailenin endişelenmesine gerek yoktur. Çünkü aile temel kaynak olarak hep orada kalır. Bu sosyalleşme sürecinde ergen için önemli gördüğü konularda ailesi, hala bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Ama akranların bireye kattığı ‘sosyalleşme ajanları’ dediğimiz başka unsurlar vardır. Gençler, kendini eşit koşullarda gördüğü arkadaşlarıyla bir arada olarak aslında kendine ayna tutar bu süreçte. Kendinin nasıl bir birey olduğunu arkadaşlarıyla deneyimleme şansı bulur. Akranlar birbirlerine çok net ve objektif geri bildirim sağlayabilmesi; sosyalleşmenin en temeli olmakta.

Ergenliğin temel noktalarından biri de; gencin ‘toplumda bir yerim olsun’, ‘ben bir bireyim’, ‘ailemden ayrışıyorum’, ‘bir statü kazanmak istiyorum’ deme sürecine girmesidir. Ergen tüm bunları nereden sağlıyor diye baktığımızda; farklı deneyimlerden sağladığını görüyoruz. Bu deneyimler de sosyalleşme ile kazanılmakta. Sosyalleşme ve ergenlik konusunda;

- Ergen, sosyalleşmesini henüz tamamlamamış bir bireydir. Ergen, çocuk değildir ama henüz olgun ya da yetişkin bir birey de değildir. Bu bakımdan ergen, çocukluk ve olgunluk arasında geçiş yaşamakta olan kişi olarak kabul edilir.
- Ergenlik dönemindeki ergenler bir taraftan kendilerini yetişkin sayarak tutum ve davranışlarını çevrelerindeki büyüklere göre ayarlarken diğer taraftan çocukluklarına devam ederler (Öztürk, 2007)
- Ergen, bu dönemde hızlı bir sosyalleşme süreci içerisindedir.
- Ergen, toplumda saygınlık kazanmaya ve statü sahibi olmaya gereksinim duyar.
- Toplumsal uyum, geniş ölçüde bu gereksinimin karşılanmasına bağlıdır. Bu uyum ergenlik dönemindeki deneyimlerle kazanılmaktadır.
- Sosyalleşme süreci içerisinde olan ergenler her ne kadar geleneksel değerlere bağlı olsalar da modernleşmenin etkisiyle sahip oldukları birtakım kültürel öğelerde değişiklikler gözlenmektedir.
- Örneğin ergen, sosyalleşmenin bir aracı olan kitle iletişim araçları aracılığıyla yurt dışında olup bitenleri, günlük hayatını ilgilendiren durumları rahatlıkla takip edebilmektedir (Avcı, 2006; Öztürk, 2007).
- Aile, okul, toplumsal gruplar ve kitle iletişim araçları sosyalleşmeyi etkileyen önemli etmenlerdir.

Ergenlikte akran etkisi; Neredeyse bütün ergenler, hafta içi günlerinin çoğunu okulda akranlarıyla geçirirler ve bunların büyük çoğunluğu öğleden sonra, akşamları ve hafta sonları da arkadaşlarıyla görüşür ya da konuşurlar (Larson ve Verme, 1999).

Seçim mi, toplumsallaşma mı?

Anne ve babalar genellikle, çocukları yanlış bir arkadaş grubuyla birlikteyse istenmedik ilgiler ve/veya tutumlar edineceklerini düşünmektedirler. Bu noktada bazı sorulara cevap arayabiliriz. Bir kliğe katılmak mı, yoksa bir kliğin etkinliklerine yönelik ilgi mi önce gelir? Ergenler arkadaşları kendilerini o yönde etkiledikleri için mi ilgi ve tutum geliştirirler? Sorun, benzer ilgi ve zevklere sahip kişilerin arkadaş olmaları mıdır?

Yapılan araştırmalar; okul başarısı, madde kullanımı, ruh sağlığı ve suçluluk gibi çeşitli tutumsal ve davranışsal alanlarda, hem seçimin hem de toplumsallaşmanın etkili olduğunu göstermektedir.

Referans grupları olarak geniş arkadaş grupları; önemli bir konu. Çünkü arkadaş grubuna bağlı olarak çeşitli tutumlar, ergenin davranışlarına yansıyor. Örneğin; 'biz ders çalışmıyoruz', 'biz üniversiteyi düşünmüyoruz', 'biz müzikle ilgilenmiyoruz' gibi örnekler görebiliyoruz. Bu nokta bize ergenin kendi davranışları, değerleri konusunda da bilgi sağlamaktadır. Bir ergenin okuldaki sosyal sisteminin neresinde yer aldığını bilmek, çoğunlukla bireyin davranışları ve değerleri hakkında çok şey söylemektedir. Aynı zamanda ergenler de birbirlerini kiminle beraber olduklarına dayalı olarak yargırlarlar.

Popülerlik ve reddedilme; akran gruplarının içsel yapısının ne durumda olduğunu bilmek önemlidir. Bir klik ya da arkadaş grubu içerisinde, hangi ergenlerin popüler hangi ergenlerin sevilmeyen kişiler olacağını nelerin belirlediği bu içsel yapı hakkında bilgiler verebilir. Akran grupları içerisinde, popülerliğin temel belirleyicisinin sosyal beceriler olduğunu görürüz. Popüler ergenler; zeki, esprili ve arkadaşça olma eğilimindedirler. Popüler olmayan ergenler, genelde üç kategoriye ayrılırlar; saldırgan, çekingen ve saldırgan-çekingen. Popüler olmayan ergenlerin sosyal becerilerini ve sosyal anlayışlarını geliştirmeye odaklanan programları da içerecek şekilde, ergenlerin toplumsal yetinliklerini geliştirmeye dönük çok sayıda müdahale programı tasarlanmıştır.

Akran öğretimi; Belirli beceriler edinmiş olan bir öğrencinin, sınıf arkadaşlarına bilgi ve beceri edinmeleri konusunda yardım ettiği bir stratejidir. Burada, bir konuda uzman olan öğrenci acemi olan diğer öğrenciye konu hakkında bilgi verir. Akademik performans düzeyi yüksek olan öğrencinin öğretici, akademik performans düzeyi düşük olan öğrencinin öğrenen olarak görev aldığı bu bilgi aktarımı; aynı ya da farklı yaş grubundaki öğrenciler arasında gerçekleşebilir.

Akran öğretiminin faydaları;

- Öğrenciler için bireyselleştirilmiş öğrenme
- Öğrenciler arasındaki doğrudan etkileşim, aktif öğrenme
- Akran öğreticiler için kendi öğrenmelerini pekiştirme
- Akranla iletişim kurmanın rahat ve açık hissetmeye olanak sağlaması
- Mali açıdan verimli bir alternatif sunması
- Öğretmenlerin bir sonraki derse odaklanmak için daha fazla zamana sahip olması

Öğrencilerin akran öğretimi hakkındaki görüşleri;

- “Arkadaşımla çalışırken konuya daha fazla odaklanıyorum. Sınıftaki konuşmalar bazen anlamamı zorlaştırıyor.” - 9.sınıf öğrencisi
- “Niyeyse Cem anlattığında daha iyi anlıyorum. Çünkü o beni güldürüyor.” - 5.sınıf öğrencisi
- “Arkadaşımla çalışırken aynı dili konuşuyormuşuz gibi hissediyorum. Daha iyi anlıyorum.” - 11.sınıf öğrencisi

Akran öğretiminin bazen olumsuz yönleri de olabiliyor. Örneğin; “Ayşe ile çalışmayı başlarda çok seviyordum. Ama verdiği alıştırmanı yapamayınca bana sürekli bağıyor. Üzülüyorum.” diyen bir 4.sınıf öğrencisi, üzüntüsünü bu şekilde ifade edebiliyor.

Öğretmenlerin akran öğretimi hakkındaki görüşleri;

“Akran öğreticiliği yöntemini kullanmaya başladığımdan beri; öğrencilerimin daha bağımsız öğrenenler ve düşünenler olduğunu gözlemliyorum. Teknolojiyi daha amaçsal kullanıyorlar ve üniversiteye gitmek konusunda daha olumlu düşünüyorlar. Ancak en etkilendiğim sonuç, sorunları artık bir takım olarak çözümlüyorlar. Onlar, 12 ve 13 yaşındaki bireyler. Günlük hayatlarına yansıtabilecekleri ve yetişkin olduklarında kullanabilecekleri güçlü bir işbirliği becerisi edindiler.” - Bir öğretmen

Unutmayınız. Akran öğreticiliği yeni bir konu, kavram ya da becerinin öğretilmesi için kullanılmaz. Öğretilenlerin pekiştirilmesi için kullanılır.

Akran öğretiminde sınırlılıklar;

- Daha az başarılı olan öğrenciler akranlarının vermiş oldukları dönütleri doğru kabul etmeyebilir, bazıları akranlarını değerlendirme sorumluluğunu almak istemeyebilirler (Falchikov, 1995)
- Hem değerlendiren hem de değerlendirilen, süreç içerisinde endişe hissedebilir. Olumlu dönüt değerlendirilenin endişelerini azaltır ve olumsuz dönütleri daha kolay kabullenmesini kolaylaştırır (Topping, 1998:256)
- Öğrenciler objektif değerlendirmeler yapabilme yeteneğinden yoksun oldukları için; özellikle başlangıçta, öğrenci görüşleri fazla öznel olabilir (Ellington, 1997)
- Eğer izleme yeteri kadar sağlanamazsa uygulama kişisel çatışmalar, önyargı ve akranlar arasında aşırı derecede yarış ortamı gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilir (Ellington, 1997)

Ergenlikte Akran Baskısı: Ergenlikte akran gruplarının ve ilişkilerinin olumlu olarak birçok işlevleri olmasına rağmen ergen üzerindeki olumsuz etkileri de azımsanmayacak şekilde kendini gösterebilmektedir (Esen, 2003). Akran ilişkilerinde yaşanabilecek bu olumsuzlukların bir tanesi de ‘akran baskısı’dır. Akran baskısı, kişinin bir şeyle ilgili istek ve fikrinin çok da önemli olmadığı ancak akranlarının istek ve fikirlerinin bir baskı aracı olarak kişi üzerinde etkili olması, olarak tanımlanmaktadır (Clasen ve Brown, 1985).

- Ergenlik dönemiyle birlikte bireyler daha önceki hayatlarından öğrendikleri normlardan, kurallardan uzaklaşabilir ve hatta terk edebilirler.

- Akran baskısı genellikle gruba ve grup normlarına bağlılığı temel alır (Vander Zanden, Crandell ve Crandell, 2000).
- Berndt ve Ladd (1989) akran baskısının ödül ve ceza sistemi üzerinden işlediğini belirtirler. Grup normlarına uyan bireyler ödüllendirilirken uymayan bireyler çeşitli şekillerde cezalandırılır. Buradaki cezalandırma gruptan dışlama; ödüllendirme ise grupta kabul görme ve söz sahibi olma şeklinde görülebilir.
- Bazen akran gruplarının etkileri okul yaşantısı için belirleyici bir faktör olabilir.
- Çoğu zaman akran grubunun içinde bir kimlik ve statü kazanabilmek için akran grubuna boyun eğdiğinde, akran baskısına direnç göstermek zor olabilir. Bu durumda gençler, okullarda; öğretmen otoritesine baş kaldırmak, grup kurallarına uymak, okulu asmak gibi davranışlarda bulunabilir.
- Gençler için akranlarından farklı olmak, bir dışlanma ve utanç kaynağıdır.

Doğrudan ve Dolaylı Akran Baskısı; doğrudan akran baskısı daha kolay gözlemlenebilirken dolaylı akran baskısını gözlemek daha zor olabilmektedir (Savin-Williams ve Berndt, 1990).

- Ergenlik döneminde akranların birbirine olan etkisi bazı durumlarda doğrudan görülürken, bazı durumlarda da dolaylı yollarla olabilmektedir.
- Akranların doğrudan etkileri daha çok komut verir tarzda ve emir cümleleri biçiminde olurken; dolaylı yollarla uygulamaları ise model olma ve davranışı özendirme şeklinde olabilmektedir (Clasen ve Brown, 1985).
- Diğer yandan ergenlerde hem doğrudan hem de dolaylı akran baskısı cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
- Erkek olma, ergenlerde akran baskısını anlamlı düzeyde arttırmaktadır (Kapıkıran ve Fiyakalı, 2005).

Akran Baskısının Olumsuz Çıktıları; akran baskısının etkilerinin olumsuz olduğu durumlarda ergenin pek çok davranış ve tutumu bundan olumsuz etkilenmekte ve bu durum ergenlerde bir dizi olumsuz-riskli davranışın görülmesine sebep olabilmektedir (Şahin ve Özçelik, 2016).

- Riskli davranışlar olarak nitelendirilebilecek alkol, sigara, uyuşturucu, intihar, okul terki, çeteleşme, zorbalık ve daha birçok olumsuz davranışların bazı ergenler tarafından benimsendiği görülmektedir (Chimwamurombe, 2011; Gül ve Güneş, 2009).
- Bu davranışları bir şekilde benimsemiş ve yaşam biçimine yerleştirmiş ergenler, bunları çevrelerindeki diğer akran gruplarına da bulaştırmakta ve bulaştırıcılık esnasında direnç gösteren akranlarına ise baskı ve zorbaca davranışlar uygulayabilmektedir.
- Ergenlerde akran baskısı arttıkça, risk alma davranışlarının da artış gösterdiği gözlemlenmektedir (Kıran-Esen, 2003).

Akran baskısına bütün ergenler aynı tepkiyi vermezler;

- 11-14 yaşları arasında olan bireyler, daha büyük ergenlerden daha çok etkilenirler.
- Bireysel farklılıklar da bu etkinin nasıl yaşandığında önemli bir faktördür.
- Bazı ergenler, diğerlerinden daha bağımsızlardır ve bu baskıyla daha kolay baş edebilirler.
-

- Araştırmalara göre evden daha az destek alan çocuklar, akran baskısından daha çok etkilenmektedirler.

'Aile mi Akran mı?' diye düşündüğümüzde; aile ve akran grupları, ergenin etkinlikleri ve davranışları için birbiriyle rekabet eden kurumlar olmaktan çok birbirine fırsatlar sağlayan iki önemli yapıdır.

- Aile; iş ve diğer görevler çerçevesinde örgütlenir. Bu sorumluluk ve başarı toplumsallaşması için önemlidir.
- Akran grubu; etkileşim ve serbest zaman için daha sık olanak sağlar. Bu da, yakınlığın gelişimine katkıda bulunur, ergenin duygusal ve psikolojik sağlığını iyiye götürür.

Ergenlikte Yakın İlişkiler: Ergenleri aynı ortak ilgi etrafında toplayan biyolojik değişimler, ilişkilerin daha karmaşık anlaşılmasını sağlayan bilişsel gelişimler ve ergenlerin birbirleriyle yalnız kalmaları için pek çok fırsat sağlayan toplumsal değişimler; yakınlığın, ergenlik döneminde önemli bir psikososyal konu haline gelmesinin nedenlerindedir.

Çeşitli kuramcıların ergenlikte yakın ilişkiler üzerine görüşleri:

Sullivan'a göre;

- Yakınlık gereksinimi ergenlik öncesinde ortaya çıkar, aynı cinsiyetteki arkadaşlıklarla doyurulur.
- Ergenlikte bu gereksinim, cinsel dürtü ve arzularla bütünleşir. Ergeni romantik ilişkilere doğru yönlendirir.

Erikson'a göre;

- İleri ergenlikteki psikososyal bunalım, yakınlığa karşı yalıtılmışlıktır.
- Başkaları ile yakın ilişkiler geliştirmeden önce, tutarlı bir kimlik duygusuna sahip olunmalıdır.

Bağlanma kuramcılarına göre;

- Bebeklik döneminde bakıcının güvenli bağlanmasından keyif almış bireyler, ergenlikte ve yetişkinlikte daha doyum verici yakın ilişkilere girebilir.

Flört (Çıkma) ve Romantik İlişkiler: Başlangıçta aynı cinsiyetten arkadaşlıklarla gelişen yakınlık kapasitesi, en sonunda pek çok ergen için karşı cinsiyetin üyeleri ile olan romantik ilişkilere dönüşür.

Çıkma; oğlanları ve kızları bir araya getiren grup etkinlikleri, kızlar ile erkeklerin beraber çıktıkları grup çıkmaları, düzenli bir erkek ya da kız arkadaşla ciddi bir ilişkinin gerçekleştiği çıkmalar gibi farklı anlamlara gelebilir.

- Günümüzde insanların evlendikleri ortalama yaş kırk yıl öncesine göre dikkate değer ölçüde daha geçtir. Bu, ergenler arasındaki çıkmaya tamamen yeni bir anlam vermektedir; çünkü bugün, eş seçimi işlevinden uzaklaşmıştır.

-

- Kızlar için karşı cinsiyetle olan ilişkiler yakınlığın daha ileri ifadesi için bir ortam sağlarken; oğlanlar için yakınlık daha ileri bir gelişim ortamını sağlayabilir.
- Aynı ve farklı cinsiyetten akranlarla başarılı ve yakın arkadaşlık geçmişi olan ergenler için bile bazen romantik ilişkilere geçiş zor olabilir.

Flört (Çıkma) İlişkilerini Gelişimi: Romantizmin ergenin yaşamındaki gelişimi dört evrede gerçekleşmektedir.

Tutulma: Potansiyel ilgilerini keşfetme.

Statü: Romantik etkinliğin temel amacı, akran grubu statüsünü oluşturmak.

Yakınlık: Romantik partnerleri ile doğru ve anlamlı bağlanmalar. İlişkiler tutku ve kaygı kaynağı haline gelir.

İlişki: Romantik bağların uzun vadeli gelişimini ve sürdürmeyi düşünmesi. Bu evrede evliliğin planlanması çok yaygın değildir.

Çıkmanın evreleri boyunca ilerleme pek çok ergenin gelişimini karakterize edebilse de, heteroseksüel olmayan cinsel azınlık gençlere (gay, lezbiyen ve biseksüel ergenler) uymayabileceği göz ardı edilmemelidir.

Ergen Gelişimi Üzerinde Flörtün Etkileri: Flört; orta ve ileri ergenliğe göre, erken ergenlikte farklı etkiler yapabilir. Araştırmalar, çıkmayla aşırı meşgul olmanın psikososyal sorunlara neden olduğunu; romantizmin de ergenin duygusal durumunda güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Ergenlerin birçoğunun romantik ilişkilerine ilişkin duyguları olumlu olsa da; önemli bir azınlık da kaygı, kızgınlık, kıskançlık ve depresyonu içeren olumsuz duygular belirtmektedir.

Ölçülü bir oranda olan ve ileri ergenliğe kadar ciddi bir noktaya varmayan çıkma; hiç çıkmayana göre daha iyi bir ruh sağlığı ve iyilik durumuyla ilişkilidir.

Ergenlerin çıkma davranışı içerisinde çok farklı şekillerde davranabildiği ve bu şekillerin erkeklerin ve kadınların nasıl davranması gerektiği konusundaki beklentilerini içeren senaryolar tarafından şekillendirildiği düşünülmektedir.

Yakınlık ve Psikososyal Gelişim:

- Yakın arkadaşları olan ergenlerin olmayan akranlarına göre ruh sağlıkları daha olumludur.
- Ergenlikte yakın akran ilişkileri, sağlıklı toplumsal gelişimin gerekli bir parçasıdır.
- Yakınlık mı, psikolojik sağlık mı önce gelir diye baktığımızda; Yakınlık ve sosyal destek, ergenlik iyilik durumuna katkı sağlarken; psikolojik açıdan sağlıklı ergenlerin başkalarıyla yakın ilişkiler oluşturup sürdürdükleri görülmektedir.

Ekran mı, Akran mı?

Bundan 55 yıl önce çocukların hayatında ekran bulunmamaktaydı ve sadece 30 yıl önceye kadar çocukların başında oturup pasif bir şekilde maruz kaldıkları tek ekran televizyon ekranı idi (RTÜK, 2005). Şuanda, uygulamalar veya dijital medya aracılığıyla maruz kalınan televizyon, internet, tablet

ve akıllı telefonlar aracılığıyla ulaşılan her uygulama, oyun, sosyal medya; ekrana maruz kalma süresi, olarak adlandırılmaktadır.

- Bugün çocukların televizyon ekranı dışında, çevreyle teması kestikleri pek çok dijital medya ürünü bulunmaktadır (Güler, Şahinkayası ve Şahinkayası, 2017).
- 2013 yılında gerçekleştirilen ‘Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’ kapsamında, haftalık ortalama kullanım süreleri dikkate alındığında 6-15 yaş grubu çocukların verileri;
%38,2’si **iki saate** kadar,
%47,4’ü **üç ile on saat** arası,
%11,8’i **on bir ile yirmi dört saat** arası,
%2,6’sı **yirmi dört saatin üzerinde** olduğu bulunmuştur.
- 2013 ve 2015 verileri, genç yetişkinler açısından değerlendirildiğinde; 2013 yılında %69 olan kullanım yüzdesi, 2015 yılında %84’e yükselmiştir. Bu durum göz önüne alındığında; 2013 yılında açıklanan çocuk kullanımı ile ilgili verilerin 2020 yılında daha da yükseldiği söylenebilir.

Ekran zamanı, aile ve arkadaşlarla olan ilişkilerin kalitesini nasıl etkiler?

- Medya araçlarına uzun süre maruz kalması çocuğun; gelişimi için gerekli deneyimlerden, aile ve akran ilişkilerinden, yüz yüze çatışmalardan ve bunları çözme becerisi geliştirmekle ilgili çabalama sürecinden uzak kalması demektir.
- Uzun süreli ve kontrolsüz biçimde televizyon ve internet kullanımı, konsol ve bilgisayar oyunları oynama pek çok farklı psikolojik, fizyolojik sorunla ilişkili bulunmuştur (Martin, 2011).
- Ekran önünde vakit geçirdikçe çocukların hareket etme alanları daralmakta ve spor etkinliklerine katılımı azalmaktadır.
- Bilgisayar oyunları ile aşırı uğraşan çocukların akranları ile etkileşimlerinin azaldığı ve etkileşim kalitesinin düştüğü bulunmuştur.

Ekran süresi ve ebeveynlere ve akranlara bağlanma;

16 yıl arayla 2 ergen grubunda ekran zamanı (televizyon, video veya DVD, oyun ve bilgisayar kullanımı) ile ebeveynlere ve akranlara bağlanma arasındaki ilişkileri incelemek için yapılan bir çalışmada;

- Ekran süresi ebeveynlere ve akranlara zayıf bağlanma ile,
- Her iki grupta da televizyon izlemeye daha fazla zaman ve okuma, ödev yapmaya daha az zaman ayırma, ebeveynlere düşük bağlanma ile,
- Televizyon izlemeye daha fazla zaman harcanması, akranlara düşük bağlanma ile ilişkilendirilmiştir.